

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.172.2>

Data przesłania artykułu: 14.01.2019

Data akceptacji artykułu: 12.03.2019

TEREZIE FOLDYNOVÁ

Ostravská univerzita, Republika Czeska

Archetyp dítěte a archetyp trickstera v *Citlivém člověku* Jáchyma Topola*

Citlivý člověk (2017) je již čtvrtým románem Jáchyma Topola, jehož hlavní dějová linka je posunuta za hranice velkoměsta, kde autor sonduje existenciální počínání vesnických figurek z okraje společnosti (z předchozích jsou to *Noční práce*, 2001; *Kloktat dehet*, 2005; a *Chladnou zemí*, 2009). Vedle konfrontace se smrtí a pojetí viny je hlavním tématem románu duchovní transformace dětského hrdiny, jež v Topolově mytopoetice sehrává klíčovou roli. Výrazným aspektem autorovy tvorby je rovněž aktualizace archetypu trickstera, kterému je věnována pozornost v závěrečné části studie.

Ústředními postavami *Citlivého člověka* jsou členové kočovné herecké rodiny vracející se do rodného Posázaví. Jsou to zkušení nomádi a snad i to je důvod, proč se jejich zpáteční cesta klikatí krajinami jako Francie, Německo, Maďarsko, Ukrajina, Ruskem okupovaný Ajvaristán a Slovensko. Na této fantasmagorické pouti napříč Evropou, jež právě prochází uprchlickou krizí, se rodinka *travelers* setkává s tátovým bratrem Ivanem, jenž je zde ztělesněním stínu, neboť veškeré jeho nabídky páchnou sírou. Táta přezdívaný Mour společně se svou jednookou partnerkou Soňou a dvěma kluky kočují po světových festivalech jako alternativní divadelní skupina. Protože jim ale toto umění příliš nevynáší, přilepší si tu a tam přijímáním ne zcela zasloužených krizových balíčků od organizací pro pomoc uprchlíkům či drobnými krádežemi v supermarketech. Poslední krádež rodině řádně zkomplikuje život. Během teroristického útoku na mnichovském divadelním festivalu, za jehož oběť padne světoznámý ruský herec Ševčenko, využije táta nestřeženého momentu a okrade komisaře. Tento nerozvážný čin je spouštěčem

---

* Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu SGS01/FF/2018 *Ivybrané žánrové a subžánrové proměny v současné české literatuře II.*

řetězce událostí, které návrat domů značně zkomplikují, neboť fatálně zasáhnou do životů všech členů rodiny.

Archaický svět

Není žádným překvapením, že také v posledním Topolově románu téma bezcílného cestování ve stylu *on the road* nabývá významu iniciační cesty. Tentokrát se však zdá, že jejímu drsnému terénu citlivá duše nakonec zcela podlehne. Takovou strastiplnou pouť zde zakouší především tátův „vyspělejší“ synek, který po ztrátě mámy balancuje mezi dvěma světy — starým, který si i přes veškerou svou dynamiku nesčetných putování zachovává nějaký řád, a novým, ve kterém se řád vytrácí společně s postavou matky. Konečně takto si počínají rovněž hrdinové starších Topolových románů, dospěli i ti dětští. Po hraně dvou světů vrávorají v *Citlivém člověku* i další — jedni svůj svět teprve poznávají, jiní tápají kdesi v jeho středu a ti, kteří jsou na jeho konci, většinou koketují s myšlenkou na dobrovolný odchod; ať už se tak stane rukou vlastní nebo cizí (nevěřící Broňa, kapitán Lojda, slepý Lomozák nebo stařenka Růženka).

Idylická krajina Posázaví se v *Citlivém člověku* mění v temný a nebezpečný prostor obepínající koryto divoké řeky, z níž jakoby se každou chvíli měly vynořit a zhmotnit potlačované pudy a vášně těch, kteří obývají její břehy (podobně je ztvárněn topos řeky rovněž v *Noční práci*). Dokonce ani Městečku, nedosažitelnému cíli tátova putování, nelze odepřít cejch smrti, ke které odkazuje jeho heraldický znak tvořený pohřebním vozem s koňmi (s. 196). Do tohoto nevlídného prostředí je vsazeno panoptikum bizarních postaviček, v jehož čele stojí lehké holky a vesničtí gauneré. Ženský svět zde není tak přísně oddělen od mužského, jako je tomu v *Noční práci*, kde jsou některé prostory druhému pohlaví zcela odepřeny (například hlavní sál v hospodě, kam mohou vstoupit jen některé ženy a dívky). Zatímco ve starším Topolově „vesnickém“ románu sdílí řada postav temnou minulost, v *Citlivém člověku* střídá kolektivní vinu zločin jednotlivce. V této nově mytizované krajině se žije v područí smrti, o které přemítá většina postav, jež mládí prožila tempem, jaké je pro stáří sotva myslitelné. Téměř všechny stárnoucí hrdiny zde mučí představa zdouhavého a nedůstojného umírání. Jedinou naději v nový začátek slibuje proslulá ikona poříčské madony a vystouplá bříška budoucích matek, jako je místní kráska Světlana nebo bordelmamá Monča.

V procesu

Ačkoli je *Citlivý člověk* protkán nesčetnými hovory o dětech, fyzicky se zde dětské postavy objevují jen ve velmi omezeném počtu. Větší pozornost je v ději věnována pouze dvěma — kromě ústřední dvojice bezejmenných dvojčat je zde adolescent Brambůrek, nejmladší syn starého Bašty, a takřka samoúčelně se v příběhu objeví také tajemná postava imigrantského chlapce, který se jako přízrak zjevuje pouze němému klukovi (poprvé v jednom z utečeneckých táborů a později

u břehů Sázavy). Většinou se však děti zpřítomňují ve vzpomínkách některých postav, jako jsou potomci bájného muže s pánevemi nebo Šupinovo novorozeně. Konečně jsou zde také děti zatím nenarozené — kromě dvou výše zmíněných žen je v očekávání také Soňa, která ale velmi brzy potratí (a sama zanedlouho tragicky umírá). Ostatní děti setrvávají v anonymitě jako „komparzisté“ v davových scénách (imigrantské děti v táborech nebo pionýři v Ajvaristánu). Dětské postavy sehrávají významnou roli také ve starších Topolových prózách a je důležité zdůraznit, že téměř vždy nabývají mytologické povahy.

Jako archetyp odkazuje dítě k rozporuplnosti světa jakožto „nehotová“ a zpočátku amorální bytost (nikoli však nemorální). Na druhou stranu se svou nedospělou podobou takřka srovnatelnou s tělem androgyna přibližují k bytostem dokonalým. Dítě je archetypem spojujícím minulé s budoucím, smrt a život, a je tedy přirozeně nositelem naděje v další vývoj a významným archetypem procesu transformace. Podle Junga tento archetyp „v individuálním procesu anticipuje postavu, která pochází ze syntézy vědomých a nevědomých prvků v osobnosti“¹. Za zmínku stojí analogie s motivem dvojčat, z nichž každé zastupuje opačnou polohu vědomí (například kluk a jeho „nevyvinutý“ bratr, viz dále). Jung upozorňuje na jeden podstatný paradox mytologického hrdiny: přestože je předurčen k velkým věcem, jeho život nakonec ohrozí „něco zcela bezvýznamného“². Tento osud jen podtrhuje jejich křehkost v nelítostném světě. Ovšem pro vývoj Topolových dětských hrdinů je nejfatálnější identifikace s dospělými autoritami nalomeného charakteru, jako je například velitel Vyžlata (*Kloktat dehet*), strýc Polka (*Noční práce*) nebo táta (*Citlivý člověk*). Vzpomeňme slova Jeníka z *Cesty do Bugulmy*, která jsou adresována soudružce Jerochymové, bývalé vrchní dozorkyni stalinského tábora: „Ježišmarja, vy starý lidi ste všichni pokrytý tak odpornejma zločinama!“³.

V posledním Topolově románu se zdá být titulním citlivým člověkem tátův němý syn, který se po smrti matky ujímá péče o své dvojče, zatímco jejich otec má zcela jiné starosti — potřebuje sehnat peníze a zbavit se dětí, aby konečně mohl nerušeně dopsat svůj román. Nemluvnost, neschopnost cokoli říci, jakkoli se hlasitě projevit, je vlastností obou dvojčat. První nemluví snad proto, že sám nechce, a druhý ani nemůže, neboť se jeho vývoj zastavil kdesi mezi kojencem a batoletem. Tento však vůbec nepláče, pouze se usmívá a čas od času někoho surově kousne. Ovšem klukova citlivost vůči světu a jeho bližním má své meze. Podoba jeho matky se den za dnem vytrácí s jeho vzpomínkami — absencí mateřské lásky se dostává ke slovu drsný svět plný násilí, v němž nakonec „zhrubne“ i ten nejcitlivější člověk. S otcem kluk získává nové zkušenosti, díky nimž se adaptuje v novém světě. Ve světě, kde přežijí ti silnější nebo alespoň vychytralejší. Tento aspekt sdílí Topolovy romány s indiánskými příběhy, jejichž hlavním hrdinou bývá šibal neboli trickster (nejčastěji je jím kojot).

¹ C. G. Jung, *Psychologie archetypu dítěte*, [w:] K. Kerényi, C. G. Jung, *Věda o mytologii*, přel. K. Černá, J. Černý, Brno 1997, s. 102.

² *Ibidem*, s. 104.

³ J. Topol, *Cesta do Bugulmy*, [w:] *idem*, *Supermarket sovětských hrdinů*, Praha 2007, s. 230.

V románech Jáchyma Topola bývá postava dítěte nezřídka stylizována do pozice vyvoleného. Připomeňme Topolův románový debut *Sestra* (1994), ve kterém je očekáváno zrození mesiáše (ne jeden se stal zcela jistě obětí holokaustu), jenž se může zhmotnit v kterémkoli dítěti, tedy i v dítěti ústředního hrdiny. Jatek, hlavní hrdina *Anděla* (1995), už takové štěstí nemá, neboť jeho milenka potratí stejně jako Soňa (také její život leží v rukou záporného hrdiny)⁴. K jisté naději odkazuje v *Andělu* dětská hrdinka Nad'a, výjimečné dítě, které také „nemluví a neroste“⁵, stane se však obětí rituální vraždy.

Tenká hranice mezi dobrem a zlem, která je pro Topolův fikční svět tolik příznačná, se vine rovněž psychickou strukturou některých dětských postav. Tito dětští hrdinové mívají dvojče, nebo alespoň mladšího sourozence, který je slabší nejen po stránce fyzické, ale také mentální, někdy ten druhý reprezentuje temnotu ve smyslu nevědomých aspektů v psychické struktuře (společně pak tvoří komplexní bytost a ztrátou toho druhého dochází k rozpadu jejich mikrosvěta/vědomí). Motiv dvojčat či sourozenců se hojně vyskytuje také v indiánských příbězích, jež jsou nepochybně Topolovým velkým inspiračním zdrojem. V *Noční práci* tvoří takovou sourozeneckou dvojici Ondra a jeho invalidní bratr, kterému nikdo neřekne jinak než Malý, v románu *Kloktat dehet* (2005) Ilja a jeho retardovaný bratr Vopičák, v povídce *Venezuela (Děsivý spřežení, 2016)* dva bezejmenní bratři, z nichž jeden trpí vadou řeči, a konečně v *Citlivém člověku* se jedná o dvojčata, ačkoliv tak bratři vůbec nepůsobí — jeden je adolescentem, druhý batoletem, k jehož skutečnému věku odkazuje jen několik podivných náznaků. „A v ksichtě je takovej starej“⁶. „Ježišmarjá, ten má ale bambáka! Dyť von je celej chlupatej!“, „Že neřve? Že vůbec neřve? Je malej a jako velkej“⁷.

Pouze zřídka u Topolových dětských postav převládá démonická poloha (srovnej například u malého Kučery, který je v *Sestře* reprezentantem stínu). V *Citlivém člověku* působí ambivalentně postava malého bratříčka, jehož život je během strastiplné cesty Posázavím v nepřetržitém ohrožení, mnohdy se však chová jako nenasytná šelma. Jeho surovost je ale spíše projevem silného pudu sebezáchovy. Stav nevědomí se zde téměř pravidelně střídá se stavem vědomí — zatímco během nevinného dětského spánku je bratříčkově tělo křehké a zcela závislé na péči egocentrického otce, v bdělém stavu se proměňuje v dravce bojujícího o přežití: „Po linu se potácí obří mūra napitá vlhkem, kamna ji táhnou. Zmizí v maličké pěsti [...]. Kluk klekne, chce bratříčkovi mūru vykrotit, drcnou, dosud živou slizkou kapku obalenou prachovinou křidel strčí do pusinky, saje a polyká“⁸.

⁴ Ljubu chce zabít drogový mafián Pernica, Soňu vyhodí z okna Mourův bratr Ivan (oba jsou hlavnímu hrdinovi velmi blízcí).

⁵ J. Topol, *Anděl*, Praha 2000, s. 97.

⁶ J. Topol, *Citlivý člověk*, Praha 2017, s. 120.

⁷ *Ibidem*, s. 180–181.

⁸ *Ibidem*, s. 121.

Ačkoliv dítě s sebou nese víru v nový začátek, zhýralý svět nakonec nespasí — nanejvýš svůj vnitřní mikrokosmos. Jeho bezbrannost však může celou tu přítěž alespoň zmírnit, probudí ve zlém člověku cit a odradí jej od zlých úmyslů.

Zatímco bratříček zneužívá své podoby a mluvit nemusí, klukovo zaryté mlčení se už udiveným reakcím okolí sotva vyhne. Nakonec snad přece jen promluví, a to v samotném závěru knihy, když otci odpoví poslušným přitakáním. Této reakci, kterou si však nemůžeme být zcela jisti, neboť již přestává být zřetelné, co říká on a co jeho otec (jakoby splynutí jejich promluvy bylo analogické s procesy v chlapcově psychické struktuře), předchází fatální zkušenost. Jestliže doposud zlu pouze přihlížel jako němý svědek, nyní se stane jeho spolutvůrcem, a to konkrétně když tátovi asistuje při zneškodnění jeho staršího bratra Ivana. „Hele, seš statečnej, říká táta v ohybu sklepní chodby. Bylo to moc zlý? Kluk ani nevzdechne, ale kdokoli nadaný zrakem pronikajícím temnoty spatřil by na jeho tváři vyšlehnutí drobounkého úsměvu“⁹.

Archetyp trickstera: hlavně to všechno nějak přežít

Zdá se, jakoby celé to putování bylo jen jedním velkým bezstarostným mejdanem a nelítostný svět na tátu a jeho kluky čekal teprve až v bezpečně známé krajině Posázaví. A skutečně. Jakmile Mourova životní družka nenávratně zmizí za branami smrti, začíná nelítostný boj o přežití, ve kterém se projeví jeho skutečná povaha.

Postavou trickstera se v kontextu tvorby Jáchyma Topola soustavně zaobírá polský badatel Leszek Engelking. Ve své studii *Pikarejski kojot Ilja. Model pikara i model trickstera w powieści „Strefa cyrkowa”* se zaobírá charakteristickými rysy pikara, modelu známého z románů španělského Zlatého věku, a upozorňuje na fakt, že tento typ hrdiny se vyvíjí z modelu mnohem staršího, kterým je trickster (Engelking 2016)¹⁰. Tato rozporuplná postava se objevuje v mytologiích celého světa a velmi výrazná je také v mytologii severoamerických indiánů, které Topol zná velmi dobře jakožto bývalý student antropologie a překladatel mýtů severoamerických indiánů, které vyšly pod titulem *Trnová dívka* (1997). Typ tricksterského hrdiny je však velmi sympatický také postmoderní literatuře, a to především díky jeho neuchopitelné povaze. Trickster vyhledává dynamiku a konflikt; je to

ambivalentní tvůrce a ničitel, který stojí v opozici k nejvyššímu božstvu-tvůrci. [...] reprezentuje nerozlišenou skutečnost chaosu, v němž neplatí žádná omezení spjatá s pozdějším ustáleným řádem. Chaos umožňuje naprostou svobodu konání a obsahuje dynamický potenciál pro vznik jakékoli reality¹¹.

⁹ *Ibidem*, s. 143.

¹⁰ Archetypu trickstera se Engelking podrobněji věnuje také ve studii *Czy Jachym Topol jest realistą magicznym? Wieloznaczność, mity, karnewalizacja i postać trickstera w powieści „Nocna praca”*, která je rovněž součástí zmiňovaného titulu.

¹¹ J. Luffer, *Všudypřítomný šibal*, [w:] *Postava šibala v asijské slovesnosti*, red. L. Olivová, Olomouc 2009, s. 7.

Trickster je významným symbolem nerovnováhy a neudržitelnosti vědomí, může proto symbolizovat také dynamický princip v lidském vědomí a reprezentovat jej jako komplexní systém. Je proto potřeba zdůraznit, že není odrazem společnosti pouze v jeho primitivním stádiu či v určitém krizovém stavu jeho sociální struktury, jak upozorňuje americký kulturní antropolog Paul Radin, nýbrž zachycuje jeho transformaci v celém jejím procesu a je tedy nezbytným impulsem veškeré transformace (duchovní, sociální aj.). Tricksterský hrdina je na jedné straně outsiderem, psychopatickým asociálem, jurodivým asketou, na straně druhé je svědomím národa. Vyjevuje komplikovanou podobu jednotlivce, čímž prozrazuje mnohé o aktuálním stavu celé společnosti. Podle Engelkinga působí na jedné straně jako protiklad kulturního hrdiny¹², a na straně druhé vykazuje vlastnosti jemu společné jakožto takzvaný mediátor — zprostředkovatel, který přebíhá mezi dvěma odlišnými světy¹³. Ve výše zmíněné studii upozorňuje Engelking na společné rysy pikara a jeho pravzoru, kterými jsou: strategie přežití, božsko-lidsko-zvířecí povaha, schopnost osvojení si cizích jazyků nebo tvoření nových, pohyb, sklon k přílišnému lhaní a podvádění, hltavost a bezuzdná sexualita¹⁴. Toto schéma lze v prozaické tvorbě Jáchyma Topola považovat za obecně platný jev, přičemž poslední dva body se objevují v menší intenzitě, nebo vůbec.

Topolovi tricksterští hrdinové mají blízko především ke kojotům z indiánských vyprávění, kteří jednou vyzrají nad druhými, podruhé jsou vysmívání oni pro svou vlastní hloupost či naivitu. Vše tak činí z čistě existenčních důvodů, aby přežili. Takový je především Ilja (*Kloktat dehet*), Láma s ocasem (*Zlatá hlava*, 2005) a snad i táta Mour (*Citlivý člověk*) — dospívající kluk a dva tátové, kterým jde sice o šíření dobra, avšak jejich vlastní pohodlí je pro ně vždy přednější (to platí zvláště pro poslední dva jmenované). Mour, který se v dospělosti identifikuje spíše s Dlouhým Honzou Silverem z *Ostrova pokladů*, zatímco v dětství byl jeho vzorem kladný hrdina Jim Hawkins, nehraje své role pouze před divadelními kulisami. Mour je nedůvěřivou osobu a jak praví jeho družka, je také „žvanil, egouš a manipulátor [...] alkoholik a kašpar a blázen“¹⁵. A jemu jde snad jen o jedno: dopsat konečně ten román. Podobně jako v *Noční práci*, je postava otce nejtajemnější postavou románu, jen s tím rozdílem, že na dně Mourovy osobnosti se převaluje temnota, a proto má mnohem blíž k strýci Polkovi z *Noční práce*. Motivace jeho rozporuplného chování jsou nejasné, stejně jako je nejasný další osud jeho synů — jeden zůstává v péči místních kurtizán a druhý odchází do světa na zkušenou v doprovodu svého pochybného otce. Není proto překvapením, že je konec poslední Topolovy knihy opět otevřený.

¹² L. Engelking, *Nowe mity — twórczość Jáchyma Topola*, Łódź 2016, s. 60, 112, 172.

¹³ *Ibidem*, s. 112, 172.

¹⁴ *Ibidem*, s. 174–178.

¹⁵ J. Topol, *Citlivý...*, s. 26–27.

Závěr

Ačkoliv poslední Topolův román v sobě propojuje motivy a témata, s nimiž se setkáváme již v předchozích autorových románech, zdá se být jejich další uchopení zase o něco hlubší a vyzrálejší. Téma smrti, stáří a umírání již v *Citlivém člověku* není nahlíženo jako objekt prosté fascinace, nýbrž z nevyhnutné potřeby konfrontovat se s těmito významnými životními fázemi. Snad také proto je vyznění celého románu mnohem skeptičtější než ve starších prózách autora. Dokonce naděje v přívětivější možnosti pohasíná, a to především v závěru románu, kdy chlapec, který je snad i tím titulním citlivým člověkem, opouští Městečko společně se svým otcem. Neměl by snad být hrdina rodinou opuštěn, aby mohla být jeho duchovní transformace úspěšně završena? Tím titulním citlivým člověkem je tedy především dítě, křehký jedinec, jehož síla spočívá v jeho pružnosti myšlení a v schopnosti projevit své city. Avšak toto dítě svým vývojem nakonec stejně stvrdí skutečnou povahu světa, jehož koncepce odmítá absolutní převahu dobra. Konečně otec, který své dva syny pro tento svět „převychovává“, je stejně nejednoznačný a nevyzpytatelný jako svět sám; je tricksterem, jehož přirozeností je popírat dualistické kategorie popisující svět podle zjednodušujících schémat.

Archetyp dítěte i archetyp trickstera jsou významnými principy lidského vědomí — jeden je konstruuující, druhý dekonstruuující. Proces duchovní transformace však vyžaduje zastoupení obou těchto prvků, neboť „tvoření“, ať už je jeho iniciátorem demiurg či umělec, závisí na vztahu nepřetržitého vznikání a zanikání. *Citlivý člověk* je prvním Topolovým románem, kde absenci otce nahradila jeho nepřetržitá přítomnost. Autorem takto těsně uchopený vztah dítěte a jeho otce, jenž vykazuje tricksterské rysy, lze proto z hlediska aktualizace mýtu interpretovat jako tvořivou provázanost těchto dvou významných archetypů, které v Topolově mytopoetice sehrávají klíčovou roli.

Bibliografie

- Engelking L., *Nowe mity — twórczość Jáchyma Topola*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego Łódź 2016.
- Kerényi K., Jung C. G., *Věda o mytologii*, přel. K. Černá, J. Černý, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1997.
- Luffer J., *Všudypřítomný šibal*, [w:] *Postava šibala v asijské slovesnosti*, red. L. Olivová, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2009.
- Topol J., *Anděl*, Labyrint, Praha 2000.
- Topol J., *Citlivý člověk*, Torst, Praha 2017.
- Topol J., *Děsivý spřežení*, Revolver Revue, Praha 2016.
- Topol J., *Noční práce*, Torst, Praha 2001.
- Topol J., *Sestra*, Atlantis, Brno 1994.
- Topol J., *Supermarket sovětských hrdinů*, Torst, Praha 2007.
- Radin P., *Trickster. Mýtus o šibalovi*, přel. Gato, Dobra, Praha 2005.

The child archetype and the trickster archetype in the novel *Citlivý člověk* by Jáchym Topol

Summary

The latest novel *Citlivý člověk* (2017) by Jáchym Topol, connects the motifs and themes already present in the author's previous novels. The key issue is, above all, the theme of death, which is no longer seen as an object of simple fascination, but of the inevitable need to confront these important life stages. The child archetype and the trickster archetype, which are important principles of human consciousness, are also remarkably represented in the novel. The first has constructive power, the second, deconstructive. The process of spiritual transformation requires the representation of both of these elements, because "creation", whether it is initialized by demiurge or an artist, depends on the relationship of uninterrupted emergence and extinction.

Keywords: Jáchym Topol, *Citlivý člověk*, child archetype, trickster, myth

Archetyp dziecka i archetyp trickstera w *Citlivem člověku* Jáchyma Topola

Streszczenie

Citlivý člověk (2017) to najnowsze dzieło Jáchyma Topola, łączące motywy i tematy spotykane już we wcześniejszych powieściach autora. Kluczową kwestią jest temat śmierci, który nie jest już postrzegany jako przedmiot prostej fascynacji, ale jako nieuchronna potrzeba konfrontacji z tym ważnym etapem życia. W powieści również wyjątkowo wyeksponowane są archetypy dziecka i trickstera — pierwszy jest konstruktywny, drugi dekonstruuje. Proces duchowej transformacji wymaga jednak przedstawienia obu tych elementów, ponieważ „stworzenie”, niezależnie od tego, czy jego inicjatorem jest demiurg, czy artysta, opiera się na związku między ciągłym powstawaniem a zanikaniem.

Słowa kluczowe: Jáchym Topol, *Citlivý člověk*, archetyp dziecka, archetyp trickstera, mit